

تکنولوژی های اطلاعاتی در کتابخانه

○ محبوبه معمار طلوعی

○ بررسی وضعیت موجود کتابخانه های دانشگاهی شیراز و نگرش کتابداران درباره کاربرد تکنولوژی های اطلاعاتی در کتابخانه (پایان نامه کارشناسی ارشد)
○ استاد راهنما: دکتر جعفر مهرداد
○ پدید آورنده: ربابه فرهادی
○ دانشگاه تهران

«بررسی وضعیت موجود کتابخانه های دانشگاهی شیراز و نگرش کتابداران درباره کاربرد تکنولوژی های اطلاعاتی در کتابخانه»، تحقیقات علمی، رسالت سازماندهی و جهت دهی روندهای پژوهشی را به عهده دارند. اصلی ترین عملی که می تواند در انعکاس مسوولیت ما در کاروان تاریخ ایفای نقش کند و جوشش و ترویج انگیزه های جستجوگری، نوآوری و پژوهندگی باشد و جامعه را به سوی تحقق آرمانها راهبر باشد علم و تحقیق است گزاره علمی، عمل منظمی است که در نتیجه آن پاسخیابی برای سؤال های مورد نظر و مطرح شده پیرامون موضوع تحقیق به دست می آید.

رساله مورد بحث وضعیت اطلاع رسانی کتابخانه های دانشگاهی شیراز را بررسی کرده است. این رساله در شش فصل تنظیم شده در فصل اول به مبنای نظری تحقیق و در فصل دوم به بررسی هایی که در گذشته انجام شده پرداخته و در فصل سوم روش پژوهش را آورده و در فصل چهارم نتایج حاصل با استناد به داده های آماری را مطرح

کرده و در فصل پنجم و ششم نتیجه گیری و پیشنهادات را آورده. در فصل اول، در مقدمه آمده: «تنوع، تکامل و دگرگونی محمل ها و رسانه های اطلاعاتی نه تنها محققان و سایر استفاده کنندگان اطلاعات را با حجم عظیمی از انواع اطلاعات روبرو ساخته بلکه تأثیر شگرفی در برخورد و رویکرد آنها نسبت به اطلاعات گذارده است. به عبارت دیگر رفتارهای اطلاع یابی، اطلاع جویی و اطلاع کاوی آنها را به شدت تحت تأثیر این رسانه ها قرار گرفته است. ورود انواع تکنولوژی های اطلاعاتی به بازار، ضرورت آموزش یک رشته از مهارت های عمومی استفاده از این ابزارها را به اثبات رسانده است لذا اگر محققان نتوانند به شناخت این ابزارها و روش کار با آنها همت گمارند، طبعاً در بهره روری و استفاده مناسب آنها از اطلاعات خلل بوجود خواهد آمد.

در قسمت دیگر گفته است: «کاربرد تکنولوژی های اطلاعاتی در کشور ما هنوز مشکل واقعی به خود نگرفته است. محققین موانع عمده استفاده از این تکنولوژی ها در امر انتقال، ذخیره و بازیابی اطلاعات را به شرح ذیل بیان

داشته اند:

- در اختیار نداشتن این تکنولوژی ها به حد کافی
- عدم آشنایی با موارد استفاده و کاربرد آنها که ناشی از نظام آموزشی سنت گرای دانشگاهی است.
- کمبود قابل توجه متخصصان کامپیوتر به ویژه متخصصان اطلاعات گرای کامپیوتر.
- تنوع و تعدد این تکنولوژی ها.
- سپس اضافه کرده: استفاده مؤثر و بهینه از تکنولوژی های جدید می تواند افق دید کتابداران را وسعت بخشیده و ابتکار و تفکر خلاق را در آنها تقویت نماید. برای این که از کامپیوتر و تکنولوژی های وابسته به آن به طور کامل استفاده شود باید ورای محدودیت های مرسوم در تئوری های کتابداری اندیشه کرد. استفاده نسنجیده از کامپیوتر گاهی در کارمندان این توهم را به وجود می آورد که کامپیوتر به درد نمی خورد، در حالی که توان و قدرت سازنده و مثبت کامپیوتر با به کارگیری صحیح آن بوضوح دیده خواهد شد.

مدیران کتابخانه‌های مذکور توزیع گردیده است. جامعه آماری بخش دیگر تحقیق که به بررسی فواید استفاده، مشکلات احتمالی و نگرش کتابداران نسبت به کاربرد تکنولوژی‌های اطلاعاتی در کتابخانه‌های دانشگاهی شیراز پرداخته، کلیه افرادی هستند که در کتابخانه‌های دانشکده‌ای دو دانشگاه شیراز و علوم پزشکی به حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی اشتغال دارند که پرسشنامه دیگری را تکمیل نموده‌اند.

روش آماری در این پژوهش توسط برنامه کامپیوتری اس. پی. اس. اس (SPSS) انجام گرفته است. در فصل چهارم نتایج حاصل از داده‌های آماری را مورد بررسی قرار داده است. براساس داده‌های آماری حاصله، توزیع تجهیزات کتابخانه‌های (۶ کتابخانه) دانشگاه شیراز، معلوم شده است که بین کتابخانه‌های علوم انسانی، علوم، مهندسی، الکترونیک، کشاورزی، دامپزشکی انجام شده است. کتابخانه‌های مهندسی و کشاورزی، بالاترین تعداد کامپیوتر را دارند و تنها کتابخانه‌هایی هستند که دارای دستگاه دورنویس بوده و با کتابخانه علوم دارندگان مودم را تشکیل می‌دهند. همچنین مشخص شده است که تمام کتابخانه‌های دانشگاه شیراز فاقد پلاتر بوده و بجز کتابخانه کشاورزی که دارای یک اسکنر می‌باشد سایرین فاقد آن هستند. تعداد چاپگر بین کتابخانه‌ها از ۱ تا ۳ دستگاه متغیر است.

تمام کتابخانه‌های دانشگاه شیراز جهت انجام عملیات کتابخانه از برنامه کامپیوتری «پارس آدرخش» استفاده می‌نمایند و هر یک بطور مستقل خریداری نموده‌اند و میان کتابخانه‌های دانشگاهی شیراز شبکه محلی وجود ندارد ۵۰ درصد کتابخانه‌های دانشگاهی به شبکه اینترنت متصلند و یک کتابخانه (علوم) به شبکه داخل کشور یعنی مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران متصل گردیده است.

از بررسی‌هایی که پژوهشگر انجام داده مشخص گردیده که در تمام کتابخانه‌های دانشگاه شیراز تنها بخشی که مجهز به کامپیوتر شده است بخش فهرست‌نویسی است و تنها بخشی که علیرغم داشتن برنامه امانت در برنامه پارس آدرخش کامپیوتر مورد استفاده قرار نگرفته است بخش امانت است. کتابخانه دانشگاهی شیراز از نظر میزان کامپیوتری کردن کتابخانه رشد نسبتاً موزون و هماهنگی داشته و تفاوت فاحشی در میزان انجام کار ماشینی کردن کتابخانه در آنها به چشم نمی‌خورد. اکثر کتابخانه‌های دانشگاه شیراز نخستین گام‌ها را در ماشینی کردن کتابخانه برداشته و مشکلات اولیه را پشت سر گذاشته‌اند.

محقق در بخش دیگر این فصل توزیع تجهیزات و نرم‌افزارها را در کتابخانه‌های دانشگاهی علوم پزشکی شیراز را بررسی نموده است و به این نتیجه رسیده که تمام کتابخانه‌های علوم پزشکی شیراز، فاقد اسکنر و پلاتر بوده و بجز کتابخانه دندانپزشکی که دارای یک کارت صدا بوده، مابقی فاقد آن هستند و ۵۰ درصد کتابخانه‌ها فاقد دیسک فشرده و چاپگر می‌باشند و بجز کتابخانه پزشکی، برخی کتابخانه‌های دانشگاه علوم پزشکی یا فاقد کامپیوتر و تجهیزات جانبی‌اند و یا از امکانات کامپیوتری خود تنها در

کتابخانه و تأثیر این تکنولوژی‌ها در کیفیت ارائه خدمات چگونه است؟

۴. نگرش کتابداران درباره کاربرد تکنولوژی‌های اطلاعاتی در کتابخانه چیست؟

در فصل دوم به بررسی‌های که در گذشته در رابطه با موضوع این پژوهش صورت گرفته در ایران و خارج اشاره کرده و مقالات و پایان‌نامه‌هایی را در این رابطه معرفی نموده است.

در فصل سوم بیان داشته که روش این پژوهش پیمایشی است و روش گردآوری اطلاعات به شیوه پرسشنامه‌ای می‌باشد جامعه مورد مطالعه دارای دو جامعه آماری است بخشی از پژوهش به بررسی وضعیت موجود کتابخانه‌های دانشگاهی شیراز از نظر میزان کاربرد تکنولوژی‌های اطلاعاتی پرداخته است. جامعه آماری این بخش، ۱۲ کتابخانه دانشگاهی شیراز می‌باشد که از نظر کاربرد تکنولوژی‌های اطلاعاتی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. برای این منظور پرسشنامه‌ای تنظیم و بین

نظر به تأثیر انکارناپذیر تکنولوژی‌های جدید بر روند کار کتابخانه‌ها، انتظار می‌رود که این تکنولوژی‌ها، کتابخانه و کتابداران ایران را نیز دچار تحول کرده باشد. با توجه به تنوع و تعدد تکنولوژی‌های اطلاعاتی، کتابداران در بکارگیری آن با مشکلاتی مواجه می‌باشند. پژوهشگر هدف خود را ضمن بیان مزایای به‌کارگیری تکنولوژی‌های جدید، به تجزیه و تحلیل مسائل و مشکلات در به‌کارگیری تکنولوژی پرداخته و نوع و میزان استفاده از آن تکنولوژی‌ها را در کتابخانه‌های دانشگاهی شیراز را مورد بررسی قرار داده است.

این پژوهش در راستای دستیابی به اهداف، به سؤالات زیر پاسخ داده است:

۱. وضعیت موجود کتابخانه‌های دانشگاهی شیراز از نظر کاربرد تکنولوژی‌های اطلاعاتی چگونه است؟
۲. مشکلات کتابداران در استفاده از تکنولوژی‌های اطلاعاتی در کتابخانه‌های دانشگاهی شیراز چیست؟
۳. فواید استفاده از تکنولوژی‌های اطلاعاتی در

جهت اتصال به شبکه اینترنت استفاده نموده‌اند. برخی از این کتابخانه‌ها عملیات کتابخانه خود را به دلیل نداشتن نرم‌افزار کتابخانه‌ای، به صورت سنتی انجام داده و از کامپیوتر موجود در کتابخانه استفاده نمی‌کنند.

پژوهشگر در این فصل نگرش کتابداران دانشگاه شیراز و دانشگاه علوم پزشکی درباره کاربرد تکنولوژی‌های اطلاعاتی را مورد مطالعه و بررسی قرار داده و ارتباط بین نگرش و میزان تحصیلات، رشته تحصیلی و جنسیت را مورد بررسی و تحلیل آماری قرار داده است. نتایج حاصله گویای این بوده که هیچ‌گونه رابطه معنی‌داری بین دو متغیر نگرش و جنسیت وجود ندارد و هر چه سطح تحصیلات افراد بالاتر رفته، نگرش نسبت به تکنولوژی‌های اطلاعاتی مثبت‌تر شده است و کتابدارانی که دارای تحصیلات کتابداری بوده‌اند نسبت به غیر کتابدارها و افرادی که دارای تحصیلات دانشگاهی نیستند به ترتیب دارای نگرش مثبت‌تری نسبت به کاربرد تکنولوژی‌های اطلاعاتی در کتابخانه می‌باشند.

در بخش دیگر این فصل، مشکلات کتابداران را در بکارگیری تکنولوژی‌های اطلاعاتی در کتابخانه را عنوان کرده و به این نتیجه رسیده که ۲۷/۸ درصد از کتابداران مشکل عدم وجود امکانات را اشاره کرده‌اند. ۳۳ درصد کتابداران مشکل عدم آموزش را در مورد شبکه‌های کامپیوتری نیز تکرار کرده‌اند و ۳۶ درصد نیز مشکل قطع شبکه را مطرح کرده‌اند و در مورد استفاده از بانک‌ها اطلاعاتی، بیش از ۲۶ درصد از کتابداران بدلیل عدم آشنایی با بانک‌های اطلاعاتی و یا نداشتن چنین تکنولوژی در کتابخانه در مقابل سؤال «عمده‌ترین مشکل استفاده از بانک‌های اطلاعاتی در کتابخانه» بدون پاسخ بوده‌اند.

پژوهشگر در حین انجام تحقیق به این نتیجه رسیده که صددرصد کتابداران، تکنولوژی‌های اطلاعاتی (کامپیوتر، شبکه‌های کامپیوتری، بانک‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی و...) را باعث تسریع کارها، تسهیل امور کتابخانه دانسته‌اند و نگرش آنها درباره کاربرد تکنولوژی در کتابخانه همچنان مثبت است.

فصل پنجم شامل نتیجه‌گیری است. محقق به این نتیجه رسیده است که امکانات و تجهیزات کامپیوتری در کتابخانه‌های دانشگاه شیراز نسبت به دانشگاه علوم پزشکی وضعیت مناسب‌تری دارد. و تمرکز تجهیزات در کتابخانه پزشکی و تفاوت زیادی که بین امکانات موجود در این کتابخانه نسبت به سایر کتابخانه‌های دانشگاه علوم پزشکی وجود دارد، میزان نابرابری را افزایش داده است. همچنین کتابخانه‌های دانشگاه شیراز نسبت به علوم پزشکی از امکانات کامپیوتری بهتری برخوردار بوده و از نظر تجهیزات دارای توزیع نرمال‌تری هستند. یکدستی در انتخاب نوع نرم‌افزار کتابخانه‌ای در تمام کتابخانه‌های دانشگاه شیراز آگاهانه یا ناآگاهانه مزیت آماده‌سازی محیطی سازگار برای ایجاد ارتباطات شبکه‌ای بین آن کتابخانه‌ها را به دنبال خواهد داشت. دانشگاه شیراز به دلیل استفاده از نرم‌افزار کتابخانه‌ای در تمام کتابخانه‌های تحت پوشش و همچنین رعایت یکدستی در انتخاب نرم‌افزار، وضعیت مناسب‌تری نسبت به کتابخانه‌های دانشگاه علوم پزشکی دارد.

محقق نتیجه‌گیری کرده که تعداد کل کارکنان مشغول به کار با کامپیوتر در کتابخانه‌های دانشگاه شیراز بیشتر از دانشگاه علوم پزشکی بوده و بالاترین فراوانی اختصاص به کارکنان با مدرک لیسانس داشته است و در هیچیک از کتابخانه‌های دو دانشگاه متخصص سخت‌افزار استخدام نشده و از مجموع ۱۲ کتابخانه مورد بررسی تنها یک کتابخانه از دانشگاه شیراز (کشاورزی) از یک برنامه‌نویس کامپیوتر در کتابخانه استفاده می‌کند.

کتابخانه‌های دانشگاه شیراز از نظر میزان انجام کار کامپیوتری کردن کتابخانه توازن و هماهنگی بیشتری داشته و همه آنها در راه ماشینی کردن کتابخانه گام‌های نخستین را برداشته و مشکلات اولیه را پشت سر گذاشته‌اند. کتابخانه‌های دانشگاه علوم پزشکی نه تنها از نظر میزان کامپیوتری کردن کتابخانه‌ها هماهنگ عمل نکرده‌اند بلکه این عدم توازن بقدری است که به عنوان مثال کتابخانه پزشکی صددرصد عملیات کامپیوتری کردن کتابخانه را به پایان رسانیده در حالی که سایر کتابخانه‌های علوم پزشکی هنوز گام‌های نخستین را برداشته‌اند.

یافته‌های این پژوهش درباره نگرش کتابداران نسبت به کاربرد تکنولوژی‌های اطلاعاتی در کتابخانه نشان می‌دهد که بطور کلی نگرش کتابداران کتابخانه‌های دانشگاهی شیراز نسبت به کاربرد تکنولوژی‌های اطلاعاتی مثبت بوده است. مشکلات کتابداران در استفاده از شبکه‌های کامپیوتری در کتابخانه‌ها ۳۶/۷ درصد قطع شبکه، ۳۳/۸ درصد عدم آموزش و ۲۹ درصد از کتابداران به دلیل عدم استفاده از شبکه در این مورد اظهار نظر نکرده‌اند. مشکلات کتابداران در مورد استفاده از بانک‌های اطلاعاتی، ۳۹/۷ درصد نداشتن تخصص موضوعی، ۱۱/۷ درصد عدم شناخت استراتژی جستجو، ۱۱/۷ درصد عدم تسلط به زبان انگلیسی و ۱۰/۲ درصد تنوع نرم‌افزارها بوده است. در ضمن ۲۶ درصد از کتابداران به دلیل عدم آشنایی با بانک‌های اطلاعاتی در این مورد اظهار نظر نکرده‌اند. مشکلات کتابداران در استفاده از دورنویس، ۲۹/۴ درصد هزینه زیاد، ۷/۳ درصد عدم وجود دورنویس در مقصد بوده است. در ضمن با توجه به اینکه ۷۵ درصد از کتابخانه‌های مورد مطالعه فاقد دستگاه دورنویس بوده‌اند، ۶۳ درصد از کتابداران در این مورد اظهار نظر نکرده‌اند. بررسی کتابخانه‌های دانشگاه شیراز نشان داد که هیچیک از کتابخانه‌های مورد بررسی، از زمان بهره‌گیری از کامپیوتر تاکنون، ارزیابی از نتایج کار انجام نداده‌اند. پژوهش حاضر همچنین نشان می‌دهد تمام کتابخانه‌های مورد بررسی سیستم دستی را در کنار سیستم کامپیوتری حفظ کرده‌اند. درباره فواید استفاده از تکنولوژی‌های اطلاعاتی در کتابخانه، کتابداران بیشترین امتیاز را برای کامپیوتر و بانک‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی قائل شده‌اند و کمترین امتیاز را به شبکه‌های کامپیوتری داده‌اند.

فصل ششم شامل پیشنهادهایی به قرار زیر است:
۱- آموزش مستمر کتابداران و دست‌اندرکاران اطلاع‌رسانی: به منظور آشنایی با پیشرفت‌های اطلاع‌رسانی، تکنولوژی‌های اطلاعاتی جدید و استفاده بهینه از امکانات و تجهیزات کامپیوتری بسیار ضروری به نظر می‌رسد.

۲- کمک در تجهیز کتابخانه‌ها به حداقل امکانات کامپیوتری: کتابخانه‌های دانشگاهی شیراز برای این که از پیشرفت‌های دنیای اطلاع‌رسانی عقب نمانند بایستی به امکانات کامپیوتری مجهز شوند.

۳- توسعه سیستم‌ها و تجهیزات کامپیوتری کتابخانه‌ها: این امر می‌تواند به توسعه خدمات اطلاع‌رسانی بیانجامد. توسعه سیستم‌ها می‌تواند سبب استفاده بهینه از امکانات موجود به منظور انجام عملیات پیشرفته کتابخانه‌ای مانند خدمات آگاهی‌رسانی جاری به‌ویژه خدمات اشاعه اطلاعات گزیده گردد.

۴- فراهم نمودن زمینه دسترسی آزاد مراجعین کتابخانه‌ها به اطلاعات از طریق امکانات کامپیوتری.

۵- استانداردسازی کتابخانه‌ها جهت فراهم نمودن زمینه ایجاد شبکه اطلاع‌رسانی براساس استانداردهای ایزو برای کتابخانه‌های دانشگاهی، که مستلزم وجود یک مرکز اطلاع‌رسانی فعال در هر دانشگاه می‌باشد که در صورت تحقق، راه برای ایجاد نظام ملی اطلاع‌رسانی هموار می‌شود.

۶- ایجاد شبکه اطلاع‌رسانی داخلی در دانشگاه‌های شیراز و علوم پزشکی شیراز و نیز اتصال به شبکه‌های خارج از دانشگاه که این امر باعث اشتراک منابع و صرفه‌جویی در هزینه‌ها شده و همکاری بین کتابخانه‌ای را افزایش می‌دهد.

۷- برگزاری سمینارهایی در زمینه تکنولوژی‌های اطلاعاتی به منظور بحث و بررسی مشکلات موجود: تشکیل این سمینارها، بهترین راه شناخت مشکلات مشترک کتابداران در استفاده از تکنولوژی‌های اطلاعاتی و فراهم نمودن زمینه تبادل اطلاعات بین کتابداران و افزایش آگاهی آنها می‌گردد.

۸- ایجاد یا افزایش تعداد بانک‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی توسط کتابخانه‌های دانشگاهی: که اگر کتابداران در انتخاب تکنولوژی، اولویت‌ها را مد نظر قرار دهند این اولویت‌بندی به‌ویژه در شرایط کمبود بودجه برای کتابخانه‌ها، باعث جلوگیری از به هدر رفتن هزینه‌ها می‌گردد.

۹- بکارگیری متخصص کامپیوتر در کتابخانه یا مؤسسه مادر: که می‌تواند تا حدود زیادی مسایل کامپیوتری و آموزشی کتابداران را حل کرده و در موارد استفاده از شبکه، مشکلات مربوطه را به حداقل کاهش دهد.

۱۰- ارزیابی مداوم از سیستم‌های مکانیزه در کتابخانه‌های استفاده‌کننده: این امر می‌تواند نقاط قوت و ضعف سیستم‌های کامپیوتری مورد استفاده در کتابخانه را معرفی کرده و میزان توفیق تکنولوژی‌های اطلاعاتی دربرآوردن نیاز کتابداران و استفاده‌کنندگان از اطلاعات آنها را مشخص کند.

پس از این قسمت، مآخذ فارسی و لاتین و سپس نمونه‌ای از پرسشنامه‌ها و همچنین چکیده به انگلیسی و صفحه عنوان به زبان انگلیسی را آورده است.